

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕЮ ДОЗВІЛЛЯ

УДК 159.922

ВЕРНІК О.Л.

кандидат психологічних наук, с.н.с.
лабораторії екологічної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПНУ, м. Київ

Здійснено теоретичний аналіз проблеми дозвілля у способі життя людини та опис емпіричного дослідження особливостей його суб'єктивної оцінки студентською молоддю. В результаті емпіричного дослідження було виявлено певні особливості уявлень про організацію студентами власної дозвіллевої діяльності. Серед них одними з найбільш суттєвих відзначимо зафіксовані статево-вікові відмінності у співвідношенні часу для обов'язків та для дозвілля.

Ключові слова: *види життєдіяльності, вільний час, діяльність, дозвілля, соціальний час, соціальні обов'язки, спосіб життя, студентська молодь.*

ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ В КОНТЕКСТЕ ПРОВЕДЕНИЯ ЕЮ ДОСУГА

Осуществлен теоретический анализ проблемы досуга в образе жизни человека и описание эмпирического исследования особенностей его субъективной оценки студенческой молодежью. В результате эмпирического исследования были выявлены определенные особенности представлений об организации студентами собственной досуговой деятельности. Среди них одними из наиболее существенных зафиксированы половозрастные различия в соотношении времени для обязанностей и для досуга.

Ключевые слова: *виды жизнедеятельности, деятельность, досуг, социальное время, социальные обязанности, образ жизни, свободное время, студенты.*

Серед складових способу життя сучасної людини суттєве місце займає дозвілля. Саме спосіб організації і проведення власного вільного часу у формі дозвіллевої діяльності багато в чому, по-перше, відображує особистісні характеристики індивіда, й, по-друге, може сприяти гармонізації його відносин із навколишнім світом та його саморозвиткові. Разом з тим, незважаючи на досить велику зацікавленість даною проблематикою філософів, економістів, соціологів, суспільних і політичних діячів, у центрі психологічних досліджень вона з'являється досить не часто.

Отже, вважаючи на актуальність та недостатність вивчення, предметом нашого дослідження стала суб'єктивна оцінка дозвілля молоддю. За мету ми поставили з'ясувати особливості і динаміку розвитку уявлень про власну дозвіллеву діяльність студентів молодших – старших курсів ВНЗ.

В етимологічному плані термін «дозвілля» має декілька похідних. Так, в англійській мові термін «leisure» бере свій початок у латинській мові (ligere), що означає «бути вільним». З латинської мови у французький прийшло слово «loisir», що означає «бути дозволеним», в англійський – «license», а в українській – «дозвіл», що означає «бути вільним» (свобода відхиляти правило, практику і т. д.). Всі ці слова є спорідненими, маючи на увазі вибір і відсутність примусу ([5], [7]).

З іншого боку, у давньогрецькій мові слово «schole» означає «вільний час». Від нього походить слово «школа». Таким чином, дозвілля можна пов'язати із освітою. Нарешті, російськомовне «досуг» походить від старослов'янського (й українського) дієслова «досягти», тобто дозвілля поєднується із тим, на що потрібні певні зусилля й чого треба досягти [3].

У радянському енциклопедичному словнику [11] дозвілля визначається як частина неробочого часу, що залишається у людини після виконання невиробничих обов'язків. Це специфічна сфера вільного часу людини, що є часом «вільного самовираження» її сутнісних сил. В даному визначенні ми звертаємо увагу на два суттєвих момента. Дозвілля пов'язується, по-перше, із соціальним часом (робочий і неробочий), по-друге, із соціальними обов'язками. І в тому, і в іншому випадках вільний час розуміється як *вільний від*, або як певна пустота, яку треба якимось чином заповнити. Таке тлумачення повною мірою відповідає базовим ідеологічним установкам тогочасної країни – основна форма буття радянської людини була праця на благо суспільства (з цього приводу можна згадати відповідну статтю № 209 кримінального кодексу за «дармоїдство»). Відповідно, дозвілля розумілося як час необхідний для відновлення і покращення працездатності громадянина.

Вважається [12], що феномен дозвілля у теперішньому вигляді сформувався під впливом трьох взаємопов'язаних соціокультурних чинників. По-перше, модернізація сфери виробництва. Саме з часів промислової революції відбувається трансформація аграрного суспільства в індустріальне, що призводить до збільшення форм і структур зайнятості. Це, у свою чергу, призвело до більш чітких меж між працею і розвагами. Індустріалізація суспільства стає причиною його урбанізації, що є другим чинником. Вона обумовлює загострення проблеми синхронізації життєдіяльності окремої людини і групи із іншими людьми. Пов'язаний із її вирішенням розвиток технологій (годинники, системи освітлення і комунікації і т.п.) призводить до усвідомлення людиною можливостей контролю за власним часом і різних способів проведення вільного часу. Нарешті, третій чинник є комерціалізація життя. Вона стає причиною

виникнення ставлення до часу праці і часу життя в цілому як до грошового ресурсу і товару («Час – це гроші»).

Проте, дозволя, як і вільний час (й свобода), відіграє значну роль не тільки (й не стільки) на соціальному і економічному рівнях буття людини, але й на її особистісно-психологічному життєсмисловому рівні, про що свідчать числені філософські і психолого-педагогічні праці, в яких значне місце присвячується цій проблематиці.

Зокрема, досить широко обговорюється проблема щодо їх співвідношення. Значна кількість дослідників вважає, що вільний час є синонімом дозволя (наприклад, [3], [4], [8], [10]). З іншого боку, дослідники, що розрізняють дані поняття, вважають що проблема лежить в інтерпретації самого «вільного часу». Якщо «вільний від...», то це далеко не завжди означає дозволя (як часто говорять діти: «А я не знаю, чим мені зайнятися», «Мені нічого робити»). З іншого боку, коли займаєшся тим що подобається й в тебе є вибір поточних справ на місці професійної діяльності (наприклад, інтелектуальна чи творча діяльність, «фрілансерство» тощо), то виникає питання: чи не є це дозволлевою діяльністю? Нарешті, чи можна взагалі назвати вільний час – вільним, якщо людина добровільно здійснює ту чи іншу діяльність?

На наш погляд, продуктивною у розумінні психологічної специфіки дозволя є ідея його зв'язування із «небуденністю». Оскільки, буденність характеризується повторюваністю, ритмічністю, механістичністю, тобто таким, що не викликає суттєвих почуттів чи переживань, то будь-яка буденна справа (приготування їжі, походи у дискотеку щоп'ятниці і т.п.) не може вважатися за дозволя. Звідси випливає й відносність дозволлевої діяльності: що для однієї людини буденність чи обов'язки, для іншої – подія і свідомий вибір бажаного для задоволення, освіти чи творчості.

У житті окремої людини дозволя виконує наступні функції (наприклад, у [10]):

- відновлювальну;
- комунікативну;
- статусно-соціальну;
- творчу;
- пізнавальну;
- ціннісно-орієнтаційну;
- виховну.

Найчастіше, для структурування рівнів дозволя використовують ієрархію потреб, зокрема, за А. Маслоу. Так, у підручнику «Дозволя в зарубіжних країнах» авторка виділяє їх чотири. Це: «пасивний відпочинок», що відповідає рівню природних нестатків; «розваги», які пов'язуються із соціальним рівнем; «пізнавальне дозволя» відповідає статусним, а «творчість» – духовним потребам людини.

Зміст та форма дозвіллевої діяльності має й вікові особливості. На сьогодні існує, пов'язана із віком, певна розбіжність у соціальному і психологічному контекстах дозвілля. Так, якщо на соціальному рівні можна говорити про дозвілля дітей та підлітків та його організацію, то на особистісному рівні усвідомлення дозвілля як цінності може бути лише після включення людиною в систему значень і смислів категорії «свобода» й пов'язаного із ним усвідомлення вільного часу як цінності. Очевидно, що це відбувається не раніше старшого підліткового чи молодшого юнацького віку. У якості гіпотези дослідження ми припускаємо, що значення дозвілля у студентів має вікову специфіку. Спостерігаючи за їх способом життя й обробляючи анкети бюджету часу, можна виділити щонайменше три чи не найпопулярніші форми дозвілля – спілкування у соціальних мережах (насамперед, «ВКонтакте.ру»), гра у комп'ютерні ігри, Інтернет-сёрфінг. Причому, за звітами самих студентів досить часто останні два використовуються для того, щоб «просто вбити час». Одночасно, як виявлено у попередніх наших дослідженнях, майже усі студенти – мешканці мегаполіса живуть за дефіцитарною часовою моделлю, коли часу хронічно не вистачає і бажано його «збільшити».

Найпоширеними методиками соціологічних досліджень дозвілля є анкети і спостереження. Серед них особливу увагу заслуговують анкети вимірювання бюджету часу, в яких фіксується час в поточному житті, який людина витрачає протягом дня, тижня, місяця на ту чи іншу діяльність. Ми вирішили модифікувати методіку такого типу шляхом введення суб'єктивної оцінки реальності і бажаності витраченого на ті чи інші дії часу.

Методика дослідження. В анкеті було запропоновано оцінити середній час, що витрачає та бажає витратити досліджуваний на різні види діяльності протягом тижня. Було запропоновано 14 таких груп і сон, як основна складова відпочинку у способі життя. Такі групи видів діяльності було виділено в результаті кластерного аналізу даних, отриманих за допомогою асоціативного експерименту щодо поняття «спосіб життя». В контексті мети дослідження виділені види діяльності ми об'єднали у групи більш високого порядку – «сон», «обов'язки» і «дозвілля». У свою чергу, в останньому було виокремлено його умовні складові – спілкування, укріплення здоров'я, саморозвиток, розваги.

Емпірична база дослідження. Досліджуваними були студенти 1-5 курсів ВНЗ м. Києва, загальним обсягом – 172. З них, дівчат – 79, хлопців – 93; осіб до 20 років – 123, старших 20 – 39.

Основні результати емпіричного дослідження. В цілому, за оцінками усієї вибірки респондентів маємо невелике домінування обов'язків над дозвіллям (41,1% проти 38,5%) й певну деприва-

цію сну. Відзначимо, що сон оцінювався більш-менш адекватно, а суб'єктивна оцінка часу, що витрачається на діяльності суттєво перевищувала об'єктивний час. Тому середній час ми вимірювали в годинах, а не у відсотках, й він склав 7,2 години на добу. У структурі дозвілля домінуючою є функція спілкування, яка займає майже 45% усього часу дозвіллевої діяльності. 25 її відсотків витрачається на розваги, 22% – на саморозвиток і лише 8% – на здоров'я. (див. рис. 1) У порівнянні оцінки реального і бажаного часу, найбільш гармонійною є відновлювальна функція (різниця лише у 2%), тоді як час, який бажають витратити на дозвілля респонденти на 9% вищий ніж оцінений як реальний і є значно більше домінуючим у бажаному способі життя (47% проти 31% обов'язків).

У розподілі бажаного і реально оціненого часу на складові дозвілля варто звернути увагу на таке. Найбільш гармонійно витрачається час призначений для спілкування. Найменше – час для розваг (20% проти 25%). Тобто, студенти витрачають на них більше часу, ніж хотіли б. Й це йде, на їх погляд, за рахунок часу для здоров'я (3%) і саморозвитку (2%).

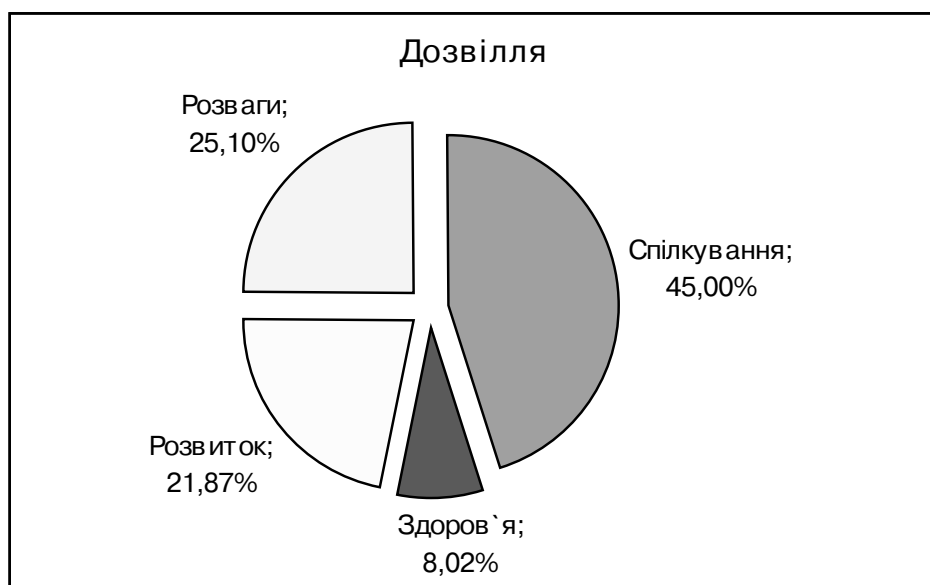

Рис. 1. Функціональна структура дозвілля в студентській молоді у часовому розрізі

Тепер розглянемо статево-вікові особливості способу життя студентів у контексті їхнього дозвілля. По-перше, нами знайдено статистично значущі відмінності між показниками часу для обов'язків і для дозвілля в юнаків молодших курсів (див. рис. 2). В них суб'єктивна оцінка часу, що витрачається на дозвіллеву діяльність, сягає свого максимуму серед груп досліджуваних (48%) й, одночасно, час для обов'язків – мінімальний (32%). Більше того, в бажаннях ця різниця значно посилюється (53,5% проти 26%).

В дівчат молодших курсів спостерігаємо діаметрально протилежну ситуацію (див. рис. 3). В їхній суб'єктивній оцінці час, що витрачається на виконання обов'язків перевищує час, що присвячений дозвіллю (40,5% проти 37%). Разом з тим у бажаннях розбіжність між даними показниками змінює знак і стає відповідною до хлопців (31% проти 45%).

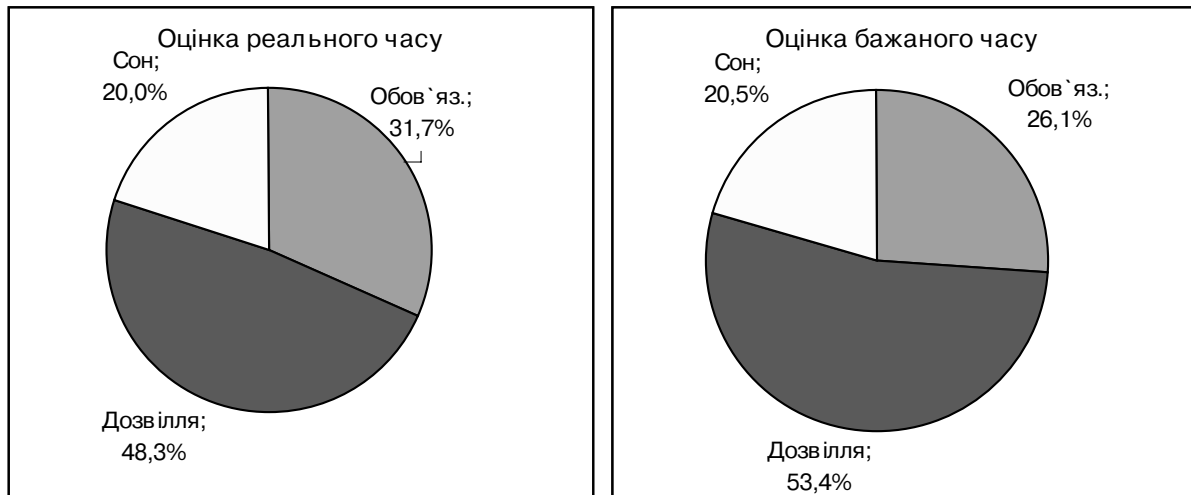

Рис. 2. Розподіл витрат бажаного і реального часу в суб'єктивній оцінці хлопців молодших курсів

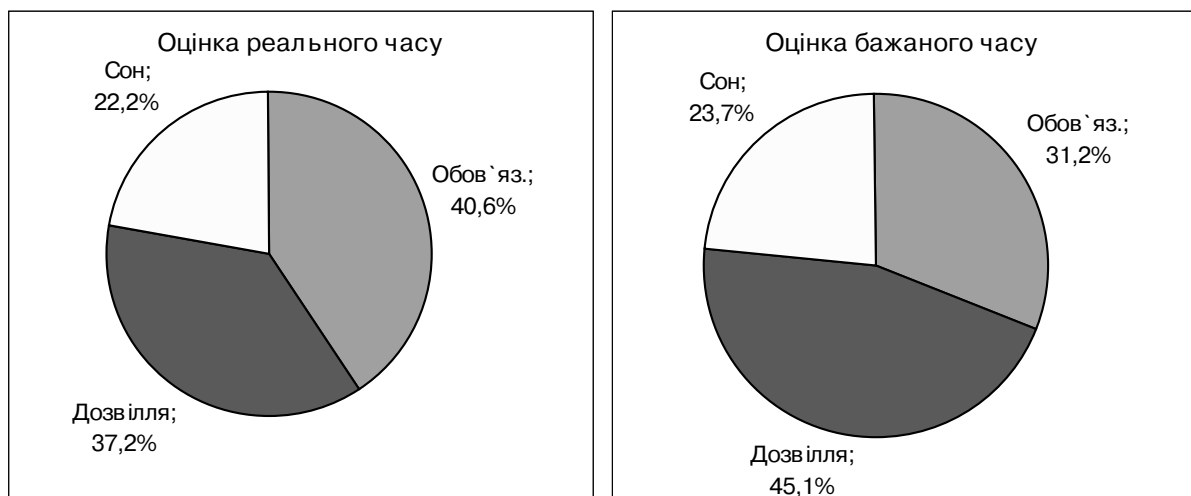

Рис. 3. Розподіл витрат бажаного і реального часу в суб'єктивній оцінці дівчат молодших курсів

Отже й дівчата, й хлопці молодших курсів хочуть мати менше обов'язків й більше свободи. Однак, останні ще й відповідним чином організують власний спосіб життя.

На старших курсах в організації способу життя хлопцями відбуваються суттєві зрушення. Для них значення дозвілля і обов'язків кардинально змінюються. Сумарна доля змін – майже третина усього часового ресурсу: більш ніж на 14% збільшується час для

обов'язків (до 46%) і, відповідно, зменшується час для дозвілля (до 34%). На наш погляд, основною причиною таких змін є початок самостійної професійної діяльності. Адже, за спостереженнями, у сучасних соціо-економічних умовах української дійсності більшість хлопців – студентів починаючи із 3-4 курсів влаштовуються на роботу на більш-менш постійній основі. На погляд М. Згуровського, тенденція до збільшення кількості працюючих студентів є. Однак, оптимально, коли студент йде працювати після третього курсу, коли в нього достатньо теоретичних знань. Перші три роки – найважливіші для навчання («Половина українських студентів працює після пар», газета «Сьогодні» від 01.10.2012).

Досить цікавими є зафіксовані нами тенденції щодо бажаності вище вказаних змін. Виявилось, що вони мають однакову тенденцію із реальними оцінками. Тобто, бажаний час на обов'язки збільшується із 26% до 36,5%, й зменшується на дозвілля – відповідно з 53,5% до 41% (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Частотний розподіл суб'єктивної оцінки бажаного і реального часу в організації способу життя студентами чоловіками

Тип оцінки	Вікова група	Обов'язки	Дозвілля	Сон
Реально	менше 20 р.	31,7%	48,3%	20,0%
	більше 20 р.	46,0%	34,1%	19,9%
Бажано	менше 20 р.	26,1%	53,4%	20,5%
	більше 20 р.	36,5%	40,8%	22,7%

Відзначимо особливості динаміки між бажаним і реально оціненим часом щодо розваг у структурі дозвіллевої діяльності. Якщо їх бажаність в хлопців молодших і старших курсів не змінюється (по 20,5%), то реально оцінений час – збільшується з 24% до 27%. Тут вже утворюється розрив майже у 7% й ця різниця є статистично значущою. Тобто, зафіксовані вище особливості за досліджуваними в цілому щодо визнання, що розваги у структурі дозвілля займають більше часу ніж вони бажають, утворюється виключно за рахунок студентів – чоловіків.

В респондентів жіночої статі виявлено інші тенденції (див. табл. 2). В них, навпаки, дозвілля у способі життя стає більш значущим ніж обов'язки (42% проти 39%), а у розподілі суб'єктивної оцінки бажаного часу розрив між обов'язками і дозвіллям стає ще більшим порівняно із студентками молодших курсів (29% проти 48%). Тобто, в

даній групі респондентів маємо розрив між бажаним і дійсним, що може свідчити про певний внутрішній конфлікт. Якщо розглядати ці зміни в динаміці, то спостерігаємо посилення розбіжностей між бажаним і реальним. Слід звернути увагу і на найбільший серед усіх груп досліджуваних розрив між часом, що відводиться на відпочинок. Тут також спостерігаємо перевагу бажаного (23% проти 19%).

Таблиця 2.

Частотний розподіл суб'єктивної оцінки бажаного і реального часу в організації способу життя студентками

Тип оцінки	Вікова група	Обов'язки	Дозвілля	Сон
Реально	менше 20 р.	40,6%	37,2%	22,2%
	більше 20 р.	39,0%	41,7%	19,3%
Бажано	менше 20 р.	31,2%	45,1%	23,7%
	більше 20 р.	29,4%	47,9%	22,7%

Таким чином, в результаті емпіричного дослідження нами було виявлено певні особливості уявлень про організацію дозвілля студентською молоддю. Серед них одними з найбільш суттєвих відзначимо зафіксовані статево-вікові відмінності у співвідношенні часу для обов'язків та для дозвілєвої діяльності. У хлопців спостерігається зниження значення дозвілля та його й значне збільшення обов'язків при зростанні бажаності відпочинку. В дівчат же маємо іншу ситуацію. Спостерігається невелике зменшення значення обов'язків за рахунок збільшення значення дозвілля. При цьому, залишається суттєвою дисгармонія між бажаним і реальним часом, що витрачається на сон і обов'язки.

Література

1. Бестужев –Лада, И.В. Молодость и зрелость: Размышления о некоторых социальных проблемах молодежи. - М.: Политиздат, 2004. - 320с.
2. Бутенко И.А. Качество свободного времени у богатых и бедных // Ел. ресурс: <http://ecsocman.edu.ru/data/580/881/1216/008.BUTENKO.pdf>
3. Дробинская Е.И., Соколов Э.В. Свободное время и развитие личности. - Л., 2004. - С.7- 17.
4. Дьяконов М. Ю. Сфера молодёжного досуга мегаполиса в обществе потребления: социологический анализ // Дисс. ... канд. социол. наук, М., 2010. - 208 с.
5. Кабадейцева О.В. Эволюция понятия «досуг молодежи» в истории социологических концепций // Современные исследования социальных проблем, Т.7, №. 3. - 2011. - С. 14

6. Каплан М. Основные модели досуга. М. 2008. - 198 с.
7. Кэндо Т. Досуг и популярная культура в динамике и развитие // Личность. Культура. Общество. - 2006. - Т. - II. Вып. 1(2) - С.288
8. Ловел С. Досуг в России: «свободное» время и его использование // Антропологический форум. - №3. - С. 136-173
9. Отнюкова М.С. Жизненный стиль как фактор формирования досугового пространства / Досуг: Социальные и экономические перспективы: сб. на-уч. ст.; под ред. проф. В.Б. Устьянцева. Саратов: СГТУ, 2009.
10. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: Підручник. - К.: Кондор, 2005. - 408 с.
11. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.). - М.: «Советская энциклопедия», 1981. - 1600с.
12. Marrus M.R. (Ed.). by The Emergence of Leisure. N.Y., 1974. - 148 p.

Performed a theoretical analysis of the problem of leisure in a person's lifestyle and the description of the empirical studies of the subjective assessment of his young students. As a result, empirical studies have revealed certain views of students on the organization's own leisure of activity. Among them are some of the most significant results fixed gender and age differences in relation to the time for social duties and time for leisure.

Keywords: *types of life, activity, leisure time, social time, social responsibility, lifestyle, free time, students.*